

ΑΜΑΛΦΗ Η ΠΡΩΤΗ ΝΑΥΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΑ ΤΗΣ ΝΕΑΠΟΛΗΣ, στη Βόρεια ακτή του κόλπου του Salerno, χτισμένη αμφιθεατρικά στο σημείο όπου η κοιλάδα των Μύλων (Valle dei Molini) κατεβαίνοντας από το βουνό συναντάει τη θάλασσα, βρίσκεται η μικρή και πανέμορφη πόλη Amalfi. Αμάλφη στα ελληνικά, που δεν αποκλείεται να είχε κατοικηθεί ήδη από τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες. Η αρχαιότερη τοπική ιστορική πηγή, το *Chronicon Salernitanum*¹ κεφ. 87-90, που πρέπει να γράφτηκε από ένα μοναχό της μονής του Αγίου Βενεδίκτου στο Σαλέρνο γύρω στο 978², δηλαδή προς τα τέλη του δέκατου αιώνα, αναφέρει τους κατοίκους της πόλης με τον όρο *Amalfitani* στα κεφ. 87 και 88 και *Melfitani* στα κεφ. 89 και 90, ενώ Melfi είναι μια άλλη μικρή πόλη στη Ν. Ιταλία (περιοχή Basilicata, επαρχία της Potenza), έτσι ώστε ο συγγραφέας του Χρονικού είτε επιχειρεί κάποιον άδηλο ακόμα συσχετισμό ανάμεσα στις δύο πόλεις, είτε δεν ξέρει να τις ξεχωρίσει, δεδομένου ότι η Melfi είναι γνωστή από τον όγδοο ήδη αιώνα ως το τέλος του Μεσαίωνα, όπως γνωστή είναι και η Αμάλφη.

Ο συγγραφέας του Χρονικού μας, που διακηρύσσει ότι είναι ο πρώτος που είχε την επιμελή φροντίδα να γράψει για την Αμάλφη, προβαίνει σε αναζητήσεις, άκαρπες όπως ομολογεί, σχετικά με τις απαρχές των Αμαλφιτανών αλλά είναι υποχρεωμένος να ομολογήσει, ότι δεν βρήκε τίποτε το σχετικό, όπως ακριβώς και οι προγενέστεροί του συγγραφείς (κεφ. 87, σ. 511). Αυτό που υποστηρίζει στη συνέχεια όμως είναι ότι οι Αμαλφιτάνοι κατάγονται άμεσα από τους αρχαίους Ρωμαίους που ακο-

1. Έκδ. G. H. PERTZ, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum germanicarum*, III, Αννόβερο 1839, σελ. 511-521. Η πιο πρόσφατη συνθετική ιστορία για την Αμάλφη είναι του U. SCHWARZ, *Amalfi im frühen Mittelalter (9.-11. Jahrhundert). Untersuchungen zur amalfitaner Überlieferung* [Bibliothek des deutschen historischen Instituts in Rom 49], Τυβίγγη 1978 [στο εξής: SCHWARZ, *Amalfi*].

2. M. MANITIUS, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, II [Handbuch der Altertumswissenschaft IX. 2. 2], Μόναχο 1923 (ανατύπ. 1976), σελ. 197.

λούθησαν το Μεγάλο Κωνσταντίνο στη μετοικεσία του στην Ανατολή μέχρι την πόλη της Ραγούζας (Dubrovnik στη Δαλματία) και, από εκεί, μετά από έριδες με τους εγχώριους κατοίκους, έφτασαν ως τη Melfi στην Ιταλία. Ήδη, τα πράγματα αρχίζουν και δείχνουν σύνθετα και, από όσο γνωρίζω, η επιστήμη δεν έχει δώσει ακόμα μιαν ικανοποιητική απάντηση. Εκείνο που παραμένει γεγονός είναι το ότι, προς τα τέλη του δέκατου αιώνα, οπότε γράφεται το Χρονικό του Σαλέρνο, η Αμάλφη πρέπει να είναι άξια κάποιας ιδιαίτερης προσοχής, ώστε να τη συνδέουν με τους θρύλους σχετικά με τις πολιτικές πρωτοβουλίες του Μεγάλου Κωνσταντίνου (306-337).

Το αρχαιότερο κείμενο που μνημονεύει την Αμάλφη ανάγεται στο έτος 596 και είναι ένα μικρό γράμμα του πάπα Γρηγορίου Α' του Μεγάλου (590-604) προς κάποιον υποδιάκονο Ανθέμιο³, όπου αναφέρεται *Amalfitana civitas, castrum* και *episcopus*, καθώς και *hostes Langobardi*. Από αυτά, συνάγεται ότι η πόλη της Αμάλφης στα τέλη του έκτου μ.Χ. αιώνα, είναι οχυρή, έχει επίσκοπο και απειλείται από τους Λογγοβάρδους που, την εποχή αυτή, μόλις έχουν καταλάβει το Μπενεβέντο (591). Όπως θα έδειχνε η συνέχεια, η πόλη της Αμάλφης δεν υποτάχθηκε ποτέ στους Λογγοβάρδους και ολόκληρη η πορεία της προς την ακμή στηρίζεται στην επιδίωξη της αυτονομίας και της ανεξαρτησίας της, κάτι που χαρακτηρίζει την ιστορία πολλών διασήμεων ιταλικών πόλεων. Οπωσδήποτε όμως, οι πληροφορίες ανάμεσα στην πρώτη μνεία της Αμάλφης στο γράμμα του Γρηγορίου Α' και στην εποχή της ακμής της είναι ελάχιστες, σχεδόν μηδαμινές.

Σε επίσης ένα γράμμα του αρκετά μεταγενέστερου πάπα Αδριανού Α' (772-795) προς τον βασιλέα των Φράγγων και των Λογγοβάρδων και πατρίκιο των Ρωμαίων Κάρολο, τον μετέπειτα γνωστό ως Καρλομάγνο που χρονολογείται μεταξύ 781 και 786, αναφέρεται ότι ο δούκας του Μπενεβέντο Άριχς διέπραξε βαρβαρότητες *super Amalfitanos ducati Neapolitani*⁴. Από τη μνεία αυτή κύρια, οι ερευνητές δέχονται ότι, ως τα τέλη του όγδοου αιώνα περίπου, η Αμάλφη ανήκε στο δουκάτο της Νεάπολης που, με τη σειρά του, υπαγόταν στο βυζαντινό πατρίκιο Σικελίας⁵

3. S. Gregorii Magni Registrum Epistularum libri I-XIV, έκδ. D. Norberg [Corpus Christianorum. Series Latina CXL-CXLA], Thurnholt 1982, VI, 23, σελ. 140, 393.

4. Codex Carolinus, αρ. 78, έκδ. W. GUNDLACH, Monumenta Germaniae Historica. Epistolae III, Βερολίνο 1892, σελ. 610.

5. A. HOFMEISTER, «Zur Geschichte Amalfis in der byzantinischen Zeit», Byzantinisch-

και, από ό,τι είναι δυνατόν να συναχθεί, η Αμάλφη δεν υπαγόταν ποτέ στον πατρίκιο και έξαρχο Ιταλίας που έδρευε στη Ραβέννα, όσον καιρό υπήρχε το εξαρχάτο Ιταλίας, δηλαδή ως το 751. Η διαχρονική αυτή διοικητική υπαγωγή της Αμάλφης στη Νεάπολη φαίνεται ότι της απέδωσε κέρδη, επειδή ο Άραβας περιηγητής και συγγραφέας Ibn-Hawal, που την επισκέφθηκε το δέκατο αιώνα, γράφει γι' αυτήν: «Εκεί βρίσκεται η Αμάλφη, η πιο ευημερούσα πόλη της Λογγοβαρδίας, η ευγενέστερη, η πιο διάσημη από ό,τι προκύπτει από τις συνθήκες που επικρατούν εκεί, η πολυπληθέστερη και πλουσιότερη. Η επικράτεια της Αμάλφης συνορεύει με εκείνη της Νεάπολης. Αυτή είναι μια ωραία πόλη, αλλά λιγότερο σημαντική από την Αμάλφη»⁶. Αλλά δεν έχουμε φτάσει ακόμα εκεί.

Στο σχήμα της διαχρονικής ενιαίας υπαγωγής Νεάπολης και Αμάλφης στη βυζαντινή διοίκηση ως το δέκατο αιώνα πρέπει να ανταποκρίνεται και η μνεία του Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογέννητου: *Ἡ δὲ Νεάπολις καὶ ἡ Αμάλφη καὶ ἡ Συρεντὸς ὑπῆρχον αἰεὶ ὑπὸ τὸν βασιλέα Ῥωμαίων*⁷, επιβεβαιώνοντας έτσι ότι ἡ Αμάλφη δεν υπήρξε ποτέ υποτελής των Λογγοβάρδων. Ο Πορφυρογέννητος διευκρινίζει επίσης ότι, από τότε που η αυτοκρατορία μετακόμισε στην Κωνσταντινούπολη (και αυτό, δείχνει αρχικά να αναφέρεται στο Μ. Κωνσταντίνο τον τέταρτο αιώνα, αλλά, στην πραγματικότητα, εννοεί την απόσχιση της Ρώμης από τη Βυζαντινή αυτοκρατορία το 756⁸) στέλνονταν στην Ιταλία *παρὰ τοῦ βασιλεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει πατρίκιοι δύο, καὶ ὁ μὲν εἷς πατρίκιος ἐκράτει τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Καλαβρίαν καὶ τὴν Νεάπολιν καὶ τὴν Αμάλφην, ὁ δὲ ἕτερος πατρίκιος ἐκαθέζετο εἰς Βενεβενδὸν καὶ ἐκράτει τὴν Πάπιαν καὶ τὴν Κάπυαν καὶ τὰ λοιπὰ πάντα*⁹. Εδώ, σημασία έχει το γεγονός ότι, σε μιαν οπωσδήποτε προγενέστερη του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου εποχή, η Αμάλφη υπάγεται στη Νεάπολη και όχι στο Μπενεβέντο (ιδιαίτερα σημαντικό αυτό) και ότι Νεάπολη, Αμάλφη και

neugriechische Jahrbücher 1 (1920), σελ. 95 [στο εξής: HOFMEISTER, «Amalfi»].

6. M. AMARI, *Biblioteca arabo-sicula. Versione italiana*, I, Τορίνο - Ρώμη 1880 (ανατύπ. 1982), σελ. 25. Βλ. A. O. CITARELLA, «The Relations of Amalfi with the Arab World before the Crusades», *Speculum* 42 (1967), σελ. 299 [στο εξής: CITARELLA, «The Relations of Amalfi»].

7. *De Administrando Imperio*, κεφ. 27, έκδ. Gy. MORAVCSIK - R. J. H. JENKINS [Corpus Fontium Historiae Byzantinae 1], Ουάσιγκτον 1967, σελ. 116, στίχ. 67-69.

8. T. K. ΛΟΥΓΓΗΣ, «Το κεφάλαιο 27 του «De Administrando Imperio». Προσπάθεια για μια ιστορική ερμηνεία», *Βυζαντινά* 13/2 [= *Δώρημα στον Ιωάννη Καραγιαννόπουλο*] (1985), σελ. 1074-1075.

9. *De Administrando Imperio*, κεφ. 27, σελ. 112, στίχ. 7-10.

Συρεντός (Sorrento) υπάγονταν πάντοτε στη βυζαντινή αυτοκρατορία από τότε που ο βασιλεύς Ρωμαίων δεν είχε γίνει ακόμα βασιλεύων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ή, ακόμα πιο δηλωτικά, βασιλεύς Κωνσταντινουπόλεως¹⁰, δηλαδή και πριν και μετά το 756. Γενικά όμως, οι πηγές μοιάζουν να σιωπούν σε ειδήσεις σχετικά με την Αμάλφη, ανάμεσα στο γράμμα του Γρηγορίου Α' το 596 και γράμμα του Αδριανού Α' το 781-786.

Το Χρονικό του Σαλέρνο που αρχίζει την εξιστόρησή του στα εβδομηχοστά έτη του όγδοου αιώνα, επιθυμεί να δώσει την εντύπωση ότι συνεχίζει τη *Historia Langobardorum* του Παύλου Διάκονου και, πραγματικά, αφηγείται κυρίως την ιστορία των λογοβοαρδικών δουκάτων στη Ν. Ιταλία μετά την ίδρυση του ανεξάρτητου παπικού κράτους, έτσι ώστε, παρόλη την αναγωγή στους θρύλους για την ύπαρξη των Αμαλφιτανών επί Μ. Κωνσταντίνου, να μην μπορούμε να έχουμε απαιτήσεις να μας δια φωτίσει πάνω στην ιστορία της Αμάλφης από το 596 ως το 781. Όπως όμως δείχνουν τα πράγματα, η υπαγωγή της Αμάλφης στη Νεάπολη μοιάζει να διατηρήθηκε τουλάχιστον ως το 836, οπότε ο πρίγκιπας του Μπενεβέντο Σίκαρδος έκλεισε μια πενταετή ειρήνη με το δούκα της Νεάπολης Ανδρέα. Στο κείμενο της συνθήκης αναφέρεται *populus vobis subiectus ducati Neapolitani et Surrento et Amalfi*¹¹, σε αρμονία με το κείμενο του Πορφυρογέννητου. Για κάποιο μικρό διάστημα, η Αμάλφη έπεσε στα χέρια του Σίκαρδου, αλλά οι περισσότεροι Αμαλφιτάνοι κατόρθωσαν, όπως φαίνεται, να επιστρέψουν στον τόπο τους, όπου πρέπει να άρχισαν να αυτοδιοικούνται από τον Αύγουστο του έτους 839. Με τη διήγηση αυτή, το Χρονικό του Σαλέρνο πλησιάζει από τις απλές μνείες της Αμάλφης στα κεφ. 72-74, στην πραγματική εξιστόρηση που είναι, όπως ειπώθηκε, σύντομη.

Στο τέλος του κεφ. 90 του Χρονικού του Σαλέρνο, τελευταίου από τα τέσσερα κεφάλαια που αφορούν την ιστορία της Αμάλφης, ο μοναχός συγγραφέας μας παραθέτει έναν μακροσκελή κατάλογο αυτών που διοίκησαν την Αμάλφη από το 839 και εξής με την επεξηγηματική διευκρίνιση του κεφ. 87: ... *isti sunt comites, quos in archibibus repperi*¹². Ο κατάλογος αυτός συμπληρώνεται και διορθώνεται από το λεγόμενο *Chronicon Amalfitanum* μάλλον του τέλους του ενδέκατου αιώνα¹³ και από

10. *De Thematibus*, έκδ. Α. PERTUSI [Studi e Testi 160], Βατικανό 1952, σελ. 94.

11. MGH LL, IV, 217-218.

12. *Chronicon Salernitanum*, 87, σελ. 511.

13. M. SCHIPA, *La cronaca amalfitana*, Σαλέρνο 1881.

όσα μεταγενέστερα του 839 τοπικά διοικητικά έγγραφα έχουν σωθεί¹⁴. Προκύπτει, ότι, από το 839 και εξής, την Αμάλφη διοικούσαν αρχικά ένας, στη συνέχεια δυο κόμητες, που μοιάζουν να εκλέγονταν από τους κατοίκους, με ετήσια θητεία που άρχιζε, κατά τη βυζαντινή συνήθεια, την 1η Σεπτεμβρίου (ινδικτιώνα). Η επικράτεια της πόλης περιλάμβανε ολόκληρο το νότιο τμήμα της χερσονήσου του Σορρέντο, ανάμεσα στο Σορρέντο και στην επικράτεια του λογγοβαρδικού δουκάτου του Σαλέρνο και εκτεινόταν ακόμα ως τον ποταμό Sarno, σύνορο με τη Νεάπολη. Για το έτος 872, ξέρουμε ότι στην επικράτεια της περιλαμβανόταν ακόμα και το Κάπρι¹⁵. Η επικράτεια αυτή ασκούσε ένα εμπόριο που άρχιζε από τη γειτονική Νεάπολη και θα έφτανε διαμέσου Σικελίας μέχρι Κωνσταντινούπολη και Μαύρη Θάλασσα¹⁶.

Το καθεστώς της Αμάλφης απέναντι στο Βυζάντιο από το 839 και εξής αποκλήθηκε από τους ειδικούς που ασχολήθηκαν μαζί του «περιφερειακή αυτονομία»¹⁷ με την έννοια που χαρακτηρίζει τα ημιαυτόνομα συνοριακά κράτη και πόλεις που αναγνωρίζουν την επικυριαρχία του αυτοκράτορα και στρατεύονται κατά κανόνα, μαζί με τις βυζαντινές δυνάμεις, χωρίς να αποκλείονται και οι εξαιρέσεις. Αυτό θα αποδειχθεί στα εβδομηκοστά έτη του ένατου αιώνα, οπότε η Αμάλφη θα συνάψει το αποκαλούμενο στις πηγές *imprimum foedus* με τους Άραβες¹⁸ (όπως είχε πράξει η Νεάπολη ήδη από το 838). Αυτό όμως δεν συνέβη απότομα και αδικαιολόγητα, αλλά μετά από επανειλημμένες προσπάθειες προς την αντίθετη κατεύθυνση. Από ό,τι φαίνεται, η αυτονομία της Αμάλφης από το 839 και εξής κερδήθηκε περισσότερο απέναντι στη Νεάπολη, της οποίας ήταν πριν υποτελής, παρά απέναντι στο Βυζάντιο, στην επικυριαρχία του οποίου θα υποκλιθεί και πάλι.

Τόσο από το γράμμα του Αδριανού Β' προς τον Καρλομάγνο, όσο και από την ειρήνη του 836 διαπιστώνεται μια εξακολουθητική τάση

14. B. CAPASSO, *Le fonti della storia delle provincie napoletane dal 568 al 1500*, con note del Dr. C. O. MASTROJANNI, Νεάπολη 1902.

15. M. A. BRAGADIN, *Histoire des républiques maritimes italiennes*, Παρίσι 1955, σελ. 21-22.

16. G. M. MONTI, «Il commercio marittimo di Amalfi fuori d'Italia nell'alto Medioevo», *Rivista del Diritto di Navigazione* 6 (1940), σελ. 389-401.

17. M. BERZA, «Un'autonomia periferica bizantina: Amalfi (sec. VI-X)», στο: *Atti del V Congresso internazionale di studi bizantini*, I, Ρώμη 1939, σελ. 26. Του Ιδιο, «Amalfi preducale (596-957)», στο: *Ephemeris Daco-romana. Annuario della Scuola Romana di Roma* 8 (1938), σελ. 349-444 [στο εξής: BERZA, «Amalfi preducale»].

18. SCHWARZ, *Amalfi*, σελ. 24-25, σημ. 65 και 68.

του χερσαίου λογγοβαρδικού δουκάτου του Μπενεβέντο να υποτάξει την Αμάλφη, που, μάλλον εξαιτίας της άγονης φύσης του εδάφους της περιοχής της, έχει στραμμένη την πρόσοψή της προς τη θάλασσα (*una regione meravigliosamente bella, ma ingrata*, λένε συνήθως). Κάποιοι άλλοι¹⁹ μιλούν για μια πόλη που ανταποκρίνεται στο χαρακτηρισμό του Α. Τουνβι, *challenge of environment*. Αυτό το χαρακτηριστικό της γνώριμα τείνει από νωρίς να γίνει μόνιμο, καθώς η Αμάλφη βοηθάει με τα πλοία της το στρατηγό Σικελίας στην αποτροπή των αραβικών αποβάσεων στην Τυρρηνική ακτή²⁰. Σε ένα ακόμα γράμμα, του πάπα Λέοντος Γ' προς τον Καρλομάγνο το 813 αυτή τη φορά²¹, αναφέρεται ότι ο πατριχίος Σικελίας Γρηγόριος, επικουρούμενος από την Αμάλφη και τη Γαέτα, απέκρουσε τους Άραβες. Μετά την αραβική απόβαση στη Σικελία το 827, Νεάπολη, Συρεντός, Αμάλφη και Γαέτα (επίσης παραθαλάσσια πόλη βόρεια της Νεάπολης) ενώνουν τις ναυτικές τους δυνάμεις, όλες μαζί για πρώτη φορά το 845 για να αντιμετωπίσουν τον αραβικό κίνδυνο στη θάλασσα (αρχιναύαρχος ο Καισάριος από τη Νεάπολη)²², αλλά αυτό το αξιοσημείωτο γεγονός της σύμπραξης των χριστιανικών δυνάμεων εναντίον των αλλόθρησκων επιδρομέων που μαρτυρείται από τη μνεία ενός ιταλικού κειμένου «όταν πέθανε ο αυτοκράτορας Θεόφιλος, στις μέρες του γιου του Μιχαήλ»²³ δεν εμπόδισε, τον επόμενο χρόνο 846, να εκπορθηθεί από τη θάλασσα και να λεηλατηθεί η ίδια η Ρώμη²⁴.

Από ότι μπορεί να υποθεθεί, η γειτνίαση με την Τυρρηνική θάλασσα που οδηγούσε μάλλον προς τη Δυτική Μεσόγειο, παρά προς την Ανατολική, όπως π.χ. η Αδριατική θάλασσα, πρέπει να έστρεψε το εμπόριο της Αμάλφης προς τις αφρικανικές ακτές²⁵, ιδιαίτερα μετά το

19. E. EICKHOFF, *Seekrieg und Seepolitik zwischen Islam und Abendland. Das Mittelmeer unter byzantinischer und arabischer Hegemonie (650-1040)*, Βερολίνο 1966, σελ. 108.

20. EICKHOFF, *ό. π.*, σελ. 56-57.

21. Leonis III. *papae epistolae*, αρ. 7-8, έκδ. K. HAMPE, *Monumenta Germaniae Historica. Epistolae V*, Βερολίνο 1899, σελ. 97-99.

22. B. CAPASSO, *Monumenta ad Neapolitani ducatus historiam pertinentia*, I, Νεάπολη 1881, σελ. 212. J. B. BURY, *A History of the Eastern Roman Empire from the Fall of Irene to the Accession of Basil I (A.D. 802-867)*, Λονδίνο 1912, σελ. 314. EICKHOFF, *Seekrieg*, σελ. 187.

23. *Gesta episcoporum Neapolitanorum*, 60, έκδ. G. WAITZ, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum rerum langobardicarum et italicarum*, Αννόβερο 1878, σελ. 432.

24. U. RIZZITANO, «Gli Arabi in Italia», στο: *L'Occidente e l'Islam nell'alto medioevo* [Settimane del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo 12], Σπολέτο 1965, σελ. 102-103.

25. R. S. LOPEZ, «L'importanza del mondo islamico nella vita economica europea», στο:

800, οπότε οι αραβικοί στόλοι εμφανίζονται ιδιαίτερα δραστήριοι στο δρόμο προς τη Σικελία. Υποστηρίχθηκε επίσης ότι η Αμάλφη (και, βέβαια, το εμπόριό της) συμπεριλαμβανόταν αυτόματα στις διαδοχικές αραβο-βυζαντινές συνθήκες ειρήνης²⁶, κάτι που έδινε μεγάλη ευχέρεια στην εμπορική πρωτοβουλία και, ταυτόχρονα, το λιμάνι της Αμάλφης έμεινε ήρεμο και απρόσβλητο, υπό το ναύαρχο Καισάριο, ο οποίος *cum ratibus suis et Amalfitanorum in portum eiusdem civitatis magis custos quam propugnator devertens, Domini protectione illis obsistebat*, λέει ένα χρονικό της Νεάπολης²⁷. Άλλοι, υποστήριξαν ότι η απαγόρευση του εμπορίου με αλλόθρησκους που ίσχυε κατά καιρούς στο Βυζάντιο έδωσε την ευχέρεια αυτή στην Αμάλφη. Όπως όμως κι αν έχουν τα πράγματα, η προοδευτική κατάκτηση της Σικελίας από τους Άραβες πρέπει να ανάγκασε τους Αμαλφιτάνους να εγκαινιάσουν στενότερες σχέσεις με τους αλλόθρησκους νέους γείτονές τους, ορισμένες φορές μάλιστα πρέπει να συνέβη να αγοράσουν οι Μουσουλμάνοι της Αφρικής έτοιμα, κατασκευασμένα πλοία από τους Χριστιανούς της Ιταλίας, ή, κάτι που πήρε μεγάλη έκταση αργότερα, να αγοράζουν ξυλεία για ναυπήγηση από την Ιταλία²⁸. Ήδη, σε αγιολογικό βυζαντινό κείμενο αναφέρονται *άνδρες ναυσίποροι εκ τής Αμαλφινῶν πόλεως* που προσεγγίζουν το νησί Λιπάρα (σημ. Lipari) που είναι *αόικητον*²⁹. Όπως δείχνουν τα σχετικά λίγα αυτά δεδομένα, στις αρχές του δεύτερου μισού του ένατου αιώνα οι μέχρι τότε στενές σχέσεις της Αμάλφης με τη Βυζαντινή αυτοκρατορία, αδυνατίζουν αισθητά. Αν ο τελευταίος αυθεντικός αυτοκράτορας που είχε επισκεφθεί τη Νεάπολη με το στρατό του ήταν ο Κώνστανς Β΄ το 663, ο μοναδικός δυτικός αυτοκράτορας που επισκέφθηκε την Αμάλφη, και μάλιστα από θαλάσσης, ήταν ο καρολίγγειος Λουδοβίκος Β΄ Ιταλικός το 866, παίρνοντας το πλοίο μόλις από το Σαλέρνο³⁰ που θα απειληθεί και θα λεηλατηθεί, ενώ η Αμάλφη θα είναι η μοναδική πόλη της Καμπανίας που θα μείνει ανέπαφη. Οπωσδήποτε όμως, η αποτυχία του Λουδοβίκου

L'Occidente e l'Islam, ό.π., σελ. 451.

26. CITARELLA, «The Relations of Amalfi», σελ. 303.

27. BERZA, «Amalfi preducale», σελ. 380, σημ. 3.

28. C. CAHEN, «Quelques problèmes concernant l'expansion économique musulmane au Haut Moyen Âge», στο: *L'Occidente e l'Islam, ό.π., σελ. 416.*

29. ΝΙΚΗΤΑΣ ΔΑΥΙΔ ΠΑΦΛΑΓΩΝ, *Εἰς τὸν ἄγιον καὶ πανεύφημον ἀπόστολον Βαρθολομαῖον = Patrologia Graeca* 105, 217B.

30. *Chronicon Sancti Benedicti Casinensis*, 4, έκδ. G. WAITZ, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum langobardicarum et italicarum*, Αννόβερο 1878, σελ. 471.

στο Μπενεβέντο κατά τα εβδομηκοστά έτη καθώς και η περιορισμένη ανάκτηση της Ν. Ιταλίας επί Βασιλείου Α΄ πρέπει να έφεραν και πάλι τη βυζαντινή κυριαρχία στα μέρη αυτά, έτσι ώστε να δικαιολογείται η διαβεβαίωση του Πορφυρογέννητου ότι Νεάπολη, Αμάλφη και Σορρέντο βρίσκονταν αι υπό βυζαντινή επικυριαρχία³¹. Εξαιτίας των εμπορικών συμφερόντων της επίσης, όπως φαίνεται, η Αμάλφη αντιτάχθηκε έντονα στις ενοποιητικές προσπάθειες του πάπα Ιωάννη Η΄ (872-882) που δεν αποκλείεται να απέβλεπαν και την υπαγωγή της Καμπανίας στο παπικό κράτος³². Έτσι, από τις αρχές του δέκατου αιώνα πια, η ναυτική πόλη της Αμάλφης σε πλήρη ακμή, με ισχυρά τείχη και αξιόλογο στόλο που την προστατεύουν, θα συμμετέχει, ως ένα ιδιαίτερα ζωτικό μέλος, στον κύκλο των θεωρητικά υποτελών αυτού που ονομάστηκε κάπως καταχρηστικά «Βυζαντινή Κοινοπολιτεία».

Σύμφωνα με τη λεγόμενη «ιεραρχία των ξένων κρατών και ηγεμόνων» που παρατίθεται στο σύγγραμμα *Περί βασιλείου τάξεως* του Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου, γύρω στα μέσα του δέκατου αιώνα, στον άρχοντα Αμάλφης στέλνεται μια αυτοκρατορική κέλευσις³³, δηλαδή ένα είδος έγγραφης διαταγής. Κάτω από την επωνυμία άρχων Αμάλφης φαίνεται ότι κρύβονται συγκεκριμένοι βυζαντινοί τίτλοι, όπως π.χ. ο *magnus dux Amalphantanorum* Μάνσων³⁴ που αποκαλείται σε ένα έγγραφο *imperialis spatario candidatus* (σπαθαροκανδιδάτος)³⁵. Ένα γράμμα του πατριάρχη Νικολάου Α΄ του Μυστικού απευθύνεται τῷ ἡγαπημένῳ περιβλέπτῳ πνευματικῷ τέκνῳ τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἄρχοντι Αμάλφης³⁶ και χρονολογείται μάλλον το 913-915, δηλαδή πριν από τη μεγαλειώδη νίκη των συνασπισμένων χριστιανικών δυνάμεων πάνω στους Άραβες στις όχθες (ή εκβολές) του ποταμού Garigliano (915 ή 916), στην οποία η Αμάλφη ήταν η μοναδική δύναμη που δεν έλαβε μέρος³⁷ και, χάρη στη

31. Βλ. πιο πάνω, σημ. 7.

32. FR. E. ENGREEN, «Pope John the Eighth and the Arabs», *Speculum* 20 (1945), σελ. 318-330.

33. *De Cerimoniis aulae byzantinae*, II, 48, έκδ. I. I. REISKE, Βόννη 1829, σελ. 690.

34. *Chronicon Amalfitanum*, 10, έκδ. SCHWARZ, Amalfi, σελ. 201.

35. M. CAMERA, *Memorie storico-diplomatiche dell'antica città e ducato di Amalfi*, I, Σαλέρνο 1876 (ανατύπ. 1972), σελ. 125 (ινδ. 8 = 907).

36. Επιστολή Νικολάου Μυστικού αρ. 145, έκδ. R. J. H. JENKINS – L. G. WESTERINK [*Corpus Fontium Historiae Byzantinae* 6], Ουάσιγκτον 1973, σελ. 459-460.

37. A. R. LEWIS, *Naval Power and Trade in the Mediterranean A.D. 500-1100*, Princeton-New Jersey 1951, σελ. 140 [στο εξής: LEWIS, *Naval Power*].

διαγωγή της αυτή, φαίνεται ότι διατήρησε την προνομιακή εμπορική της θέση στη Β. Αφρική, καθώς και το προνόμιο να μείνει απρόσβλητη σε μια μεγάλη αραβική θαλάσσια επιδρομή το 928 που ανάγκασε τη Νεάπολη και το Σαλέρνο να πληρώσουν τεράστια ποσά για να πετύχουν την ειρήνη. Από τη χρονολόγηση της πατριαρχικής επιστολής που προτείνουν οι εκδότες προκύπτει ότι ο παραλήπτης είναι ο Μάσταλος, γιος του Μάνσωνος, που από το 922 και εξής θα χρησιμοποιεί τον τίτλο του πατριτίου, ενώ ο γιος του Λέων θα έχει τον τίτλο του πρωτοσπαθάρου³⁸. Σώζεται ένα μολυβδόβουλλο ενός άλλου Μάνσωνος προς τα τέλη του αιώνα (μάλλον ανάμεσα στο 972 και το 978³⁹) με την επιγραφή +KE BOHΘH T[ω] C[ω] ΔΟΥ[Λ]Ω και +M[AN]cωHI ΠΑΤΡΙΚ [KA]I ΔΟΥΚΙ ΑΜΑΛΦΗΣ⁴⁰, και στα χρόνια αυτού του Μάνσωνος που φαίνεται ότι ήταν σημαντικός, η Αμάλφη κυριάρχησε στο Σαλέρνο το 982, εναντίον του αυτοκράτορα Όθωνος Β' αλλά αυτό πρέπει να διάρκεσε μόνο λίγους μήνες⁴¹. Δεν έχει και τόση σημασία να απαριθμηθούν εδώ οι πολυάριθμοι αλλά όχι και τόσο σημαντικοί διαδοχικοί άρχοντες της Αμάλφης που μπορεί να βρεθούν εύκολα⁴², αλλά οι ιδιαίτερα στενές σχέσεις με τη Βυζαντινή αυτοκρατορία, όπου οι Αμαλφιτάνοι θα ιδρύσουν μια παροικία με έντονη παρουσία στην Κωνσταντινούπολη, όπως εξάλλου και μιαν ανάλογη παροικία στο Κάιρο, επί Φατιμιδών⁴³, δηλαδή την ίδια εποχή. Την παροικία των Αμαλφιτανών στην Κωνσταντινούπολη και τα πλοία τους, μαζί με εκείνα των Βενετών, των οποίων η παρουσία είναι ήδη ιδιαίτερα αισθητή τότε (φέρονται μάλιστα σαν να πρόκειται να συμμετάσχουν στην προσεχή εκστρατεία του Νικηφόρου Φωκά στη Συρία) μνημονεύει με έμφαση ο επίσκοπος Κρεμόνας Λιουτπράνδος κατά την πρεσβεία του στην Κωνσταντινούπολη το 968⁴⁴, αλλά φαίνεται ότι

38. CAMERA, *Memorie storico-diplomatiche*, I, σελ. 128.

39. HOFMEISTER, «Amalfi», σελ. 98.

40. A. SALINAS, «Sigillo greco di un Mansone patrizio e doge di Amalfi», *Archivio storico per le province napoletane* 19 (1894), σελ. 692-695. Παλιά συλλογή Corvisieri στη Ρώμη.

41. J. GAY, *L'Italie méridionale et l'empire byzantin depuis l'avènement de Basile Ier jusqu'à la prise de Bari par les Normands (867-1071)* [Bibliothèques des écoles françaises d'Athènes et de Rome 90], I, Παρίσι 1904 (ανατύπ. Ν. Υόρκη χ. χ.), σελ. 370.

42. HOFMEISTER, «Amalfi», σελ. 102-127.

43. C. SAHEN, «Un texte peu connu relatif au commerce oriental d'Amalfi au Xe siècle», *Archivio storico per le province napoletane* n. s. 34 (1953-54), σελ. 61-66.

44. ΛΙΟΥΤΠΡΑΝΔΟΣ, *Legatio*, 45, έκδ. J. BECKER, *Die Werke Liutprands von Cremona*, Αννόβερο - Λιψία 1915³ (ανατύπ. 1993), σελ. 199 και 55, σελ. 205.

οι Αμαλφιτάνοι βρίσκονταν εκεί από αρκετά νωρίτερα⁴⁵, όπως προκύπτει από τη Νεαρά του 992 του αυτοκράτορα Βασιλείου Β' ⁴⁶. Τόσο από το Βυζάντιο, όσο και από τις αραβικές περιοχές, στην Αμάλφη φτάνουν πλούσια υφάσματα, χρυσάφι και ασήμι, περιζήτητα επεξεργασμένα εργαλεία και σκευή, καθώς και έργα τέχνης. Ο τύπος του Αμαλφιτάνου εμπόρου στη μουσουλμανική Αφρική, του Χριστιανού που εμπορεύεται με τους αλλόθρησκους συνάπτοντας το *imrium foedus* μόνο και μόνο για το συμφέρον του⁴⁷, απεικονίζεται σε ένα χαρακτηριστικό επεισόδιο που αναφέρεται στην τρομερή αραβική επιδρομή στο Σαλέρνο το 870 που αποκρούστηκε από τον αυτοκράτορα Λουδοβίκο Β' Ιταλικό: ένας ευγνώμων Άραβας με το όνομα Arrane, θέλοντας να ειδοποιήσει έμμεσα το δούκα του Σαλέρνο για την επικείμενη αραβική επίθεση, τη γνωστοποίησε σε έναν Αμαλφιτάνο έμπορο με το όνομα Fluro που βρισκόταν τότε στην Τύνιδα και που έπραξε το χριστιανικό του καθήκον ειδοποιώντας σχετικά στην Ιταλία, κάτι που βοήθησε την απόκρουση της επιδρομής⁴⁸. Η πρώιμη στάση αυτή του Χριστιανού του 870 απέναντι στις αντίρροπες πιέσεις που ασκούνται πάνω του προοιωνίζει το πολύ μεταγενέστερο θρυλούμενο *dictum* των Βενετών, σε μιαν εποχή μεγαλύτερης άμβλυνσης των θρησκευτικών αντιθέσεων: *siamo Veneziani e poi Cristiani*. Αμαλφιτάνοι και Μπενεβεντάνοι μαζί θα ιδρύσουν στο Άγιον Όρος τη μονή των Αμαλφηνών γύρω στο 980, υποσημαίνοντας με τον τρόπο αυτό τα ιδεολογικά σύνορα της βυζαντινής επικυριαρχίας στη Δύση, πέρα από τα οποία δεν υπάρχουν εδαφικές διεκδικήσεις επί Μακεδονικής δυναστείας⁴⁹.

Το παράδειγμα της ανάπτυξης της Αμάλφης, έστω και διαμέσου των ελάχιστων ειδήσεων που διαθέτουμε από τις πηγές, μοιάζει να υποδεικνύει ότι, αν η Ιταλία αποτελεί υπόδειγμα μιας χώρας κατακερματισμένης εδαφικά κατά το Μεσαίωνα, αυτό δεν αποκλείεται να οφείλεται και στο ότι η βιοτεχνία και το εμπόριο κατόρθωσαν να επιζήσουν σε ορισμένες περιοχές της κατά τον πρώιμο Μεσαίωνα, ενώ σε άλλες έσβησαν εντελώς. Ιδιαίτερα το διαμετακομιστικό εμπόριο ανάμεσα στις διά-

45. ΛΙΟΥΤΡΑΝΟΣ, *Antapodosis*, V, 21, έκδ. J. BECKER, ό. π., σελ. 143.

46. I. και Π. ΖΕΡΟΣ, *Jus Graecoromanum*, I, Αθήνα 1931 (ανατύπ. Aalen 1962), σελ. 261.

47. LEWIS, *Naval Power*, σελ. 161.

48. Βλ. CITARELLA, «The Relations of Amalfi», σελ. 308, σημ. 54.

49. Δ. ΝΑΣΤΑΣ, «Λανθάνουσα αθωνίτικη μονή του 10ου αιώνα», *Σύμμεικτα* 5 (1982), σελ. 287-292.

φορες περιοχές της Ιταλίας (στη στροφή από τον ένατο προς το δέκατο αιώνα οι Αμαλφιτάνοι εμπορεύονται ήδη και στην Πίζα και στη Γένοβα, πόλεις που δεν έχουν ακόμα αναδειχθεί. Το 978, ένας άλλος Αμαλφιτάνος έμπορος με το όνομα Sergio de Derini θα ταξιδέψει ως την αρχαία Βαβυλώνα⁵⁰. Αργότερα, λίγο πριν από την εποχή των Σταυροφοριών, οπότε τον κύριο εμπορικό ρόλο στην Κωνσταντινούπολη θα διαδραματίζουν πια οι Βενετοί, οι επιχειρήσεις των Αμαλφιτανών θα φτάσουν στο Δυρράχιο⁵¹ και στην Αντιόχεια⁵²) που ενισχύει την ανάγκη για εμπόριο στο εξωτερικό συντελεί στο να αναδείξει την Ιταλία στο σπουδαιότερο και πιο προηγμένο κέντρο της Ευρώπης από τα μέσα του ενδέκατου αιώνα και εξής, τη στιγμή δηλαδή που η δύναμη της Αμάλφης θα υποχωρήσει προς όφελος των άλλων ιταλικών ναυτικών δυνάμεων.

Οι κόμητες (ή ακόμα *praefecturii*) που διοικούσαν την Αμάλφη πρέπει να πήραν τον τίτλο του δούκα (*dux*) από το 957/958, διατηρώντας ταυτόχρονα τον αυτοκρατορικό τίτλο του πατρίκιου (συνήθως *άνθύπατος πατρίκιος*)⁵³. Μάλλον το 987, πρέπει να ακολούθησε η προαγωγή της επισκοπής της Αμάλφης σε αρχιεπισκοπή με τέσσερις υποτεταγμένες επισκοπές (Lettere, Scala, Minori, πριν Reginnum και Capri) και ο δεύτερος αρχιεπίσκοπος Αμάλφης Ιωάννης (1030-1050) πρέπει να ήταν ο δάσκαλος του μετέπειτα περιφήμου πάπα Γρηγόριου Ζ' Hildebrand (1073-1087)⁵⁴. Ο ενδέκατος αιώνας είναι για την Αμάλφη μια εποχή ακμής, καθώς άνθρωποί της μεσολάβησαν σε σπουδαιότατα γεγονότα, όπως π.χ. το Σχίσμα των Εκκλησιών: ο αρχιεπίσκοπος Αμάλφης Πέτρος συμμετείχε το 1054 επί πάπα Λέοντος Θ' (1049-1054) μαζί με τον καρδινάλιο Humbert στην προσπάθεια στην Κωνσταντινούπολη που έγινε ακριβώς για να αποτραπεί η ρήξη ανάμεσα σε Δυτική και Ανατολική Εκκλησία αλλά, τελικά, έφερε το Σχίσμα. Ένας πλούσιος Αμαλφιτάνος, με το όνομα Πανταλέων φέρεται να βρίσκεται επικεφαλής της παροικίας των συμπατριωτών του στην Κωνσταντινούπολη (που περιλάμβανε,

50. CITARELLA, «The Relations of Amalfi», σελ. 310, σημ. 83.

51. ANNA KOMNHNH, ΣΤ', 6, 4, έκδ. D. R. REINSCH – A. KAMBYLIS [Corpus Fontium Historiae Byzantinae 40/1-2], Βερολίνο - Νέα Υόρκη 2001, σελ. 180.

52. CH. DIEHL, *Venise: une république patricienne*, Παρίσι 1916, 20-21. W. HEYD, *Histoire du commerce du Levant au Moyen Âge*, I, Λυψία 1885-86 (ανατύπ. Άμστερνταμ 1967), σελ. 103 [στο εξής: HEYD, *Commerce*].

53. HOFMEISTER, «Amalfi», σελ. 112.

54. *Lexikon des Mittelalters*, I/3, Μόναχο - Ζυρίχη 1978, στήλ. 507.

όπως φαίνεται, και μοναστήρια⁵⁵) γύρω στα μέσα του ενδέκατου αιώνα και χαίρει της απόλυτης εμπιστοσύνης του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Γ' Δούκα, καθώς μάλιστα μεσιτεύει για τη δραστηριοποίηση της Γερμανοβυζαντινής συμμαχίας εναντίον των Νορμανδών το 1063⁵⁶. Δεν αποκλείεται ο επίσης πλούσιος πατέρας του Πανταλέοντος Maurus να είναι από εκείνους που εγκαινίασαν την παρουσία των Αμαλφιτανών στην Αντιόχεια (*ruga, vicus Amalfitanorum*⁵⁷), ακόμα και στην Ιερουσαλήμ, πριν από τις Σταυροφορίες⁵⁸. Ο Πανταλέων αυτός που μια λατινόφωνη γερμανική πηγή αποκαλεί πατρίκιο (χωρίς βέβαια να είναι ο ίδιος δούκας της Αμάλφης)⁵⁹ πρέπει να είναι αυτός που πλήρωσε την παραγγελία στην Κωνσταντινούπολη, την κατασκευή και μεταφορά στον καθεδρικό ναό του Αγίου Ανδρέα στην Αμάλφη των περιφημών χάλκινων θυρών από χαλκό⁶⁰ που υπάρχουν ακόμα και σήμερα. Το πώς μεταφέρθηκαν από τη θαλάσσια οδό μοιάζει να υποδεικνύει ένα απόσπασμα του γράμματος του Κωνσταντίνου Δούκα προς τον αντιπάπα Ονώριο Β', που μετέφερε στη Δύση ο πατρίκιος Πανταλέων από την Αμάλφη το 1063: *In Malfitano enim mari eodem momento occurrent vobis centum naves, unaquaeque suffulta centum remis, in quibus erit inestimabilis alimonia hominibus et equis; insuper tanta habundabunt pecunia in auro, argento et palliis, quantam vix posset comparare Italia cum suis nummulariis; ut experiatur Italia quia tales sumus in facto, quales in verbo*⁶¹. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Τυρρηνική θάλασσα που διαπλέουν τα αναφερόμενα πλοία (μάλλον Βυζαντινά και Αμαλφινά) αποκαλείται θάλασσα της Αμάλφης και ότι η ακμή των πλοίων της Αμάλφης συμπίπτει χρονικά με την ακμή των βυζαντινών δρομώνων.

Το Χρονικό της Αμάλφης (κεφ. 22) χρονολογεί την υποταγή της πόλης στο Ροβέρτο Γυισκάρδο και τους Νορμανδούς του επί δούκα

55. HEYD, *Commerce*, I, σελ. 103.

56. T. C. LOUNGHIS, *Les ambassades byzantines en Occident depuis la fondation des états barbares jusqu'aux Croisades (407-1096)*, Αθήνα 1980, σελ. 234, σημ. 2.

57. HEYD, *Commerce*, I, σελ. 147, σημ. 2.

58. HEYD, *Commerce*, I, σελ. 103-104. CITARELLA, «The Relations of Amalfi», σελ. 311, σημ. 85.

59. *Benzo Albensis ad Heinricum IV*, III, 1, έκδ. K. PERTZ, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum germanicarum*, XI, Αννόβερο 1854, 622.

60. HEYD, *Commerce*, I, σελ. 101, σημ. 5.

61. *Benzo Albensis ad Heinricum IV*, III, 3, σελ. 623. Πρβλ. M. BALARD, «Amalfi et Byzance (Xe-XIle siècles)», *Travaux et Mémoires* 6 (1976), σελ. 85-95.

Ιωάννη (1068-1073)⁶², κάτι που δεν κάμπτει τη ναυτική δραστηριότητα των κατοίκων της. Το 1087, αναφέρεται συνδυασμένη επιδρομή πλοίων Πίζας και Γένοβας στη Mehdiā της Τυνησίας, όπου συμμετέχουν και Αμαλφιτάνοι⁶³. Εδώ, φαίνεται ότι ο κύριος ρόλος ανήκει στις ανερχόμενες ναυτικές δυνάμεις, Πίζα και Γένοβα, ενώ η συμμετοχή των Αμαλφιτανών έπεται. Λίγο νωρίτερα, με το πασίγνωστο χρυσόβουλλο υπέρ των Βενετών του Αλέξιου Α΄ Κομνηνού του 1082, ο αυτοκράτορας τῆ ἐπ' ὀνόματι τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἀποστόλου Μάρκου ἐκκλησιά ὑποφόρους ἄπαντας τοὺς ἐκ Μέλφης (= Αμάλφης) ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐργαστήρια κατέχοντας πεποίηκε⁶⁴. Εδώ, ο Άγιος Ανδρέας, πολιούχος της Κωνσταντινούπολης αλλά και της Αμάλφης, υποχωρεί μπροστά στον ευαγγελιστή Μάρκο. Η πολιτική υποτέλεια της Αμάλφης στους Νορμανδούς, άσπονδους εχθρούς της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, συνεπαγόταν και την υποβάθμιση στο εξής των υπηκόων της στην Κωνσταντινούπολη, παρόλο που η παροικία των Αμαλφιτανών δείχνει να συνεχίζει κανονικά τη ζωή της και αναφέρεται ότι βρίσκεται δυτικά της περιοχής της παροικίας των Πιζάνων (Πισατών) ακόμα και μέχρι το 1192⁶⁵. Σύμφωνα με το Νικήτα Χωριάτη⁶⁶, το 1203 οι Αμαλφιτάνοι της Κωνσταντινούπολης, ἤθεσιν ἐντεθραμμένοι Ῥωμαῖκοῖς, πέφτουν θύματα της μανίας του χυδαῖζοντος στίφους τῆς πόλεως, που γκρεμίζει τα παραθαλάσσια σπίτια τους. Στο μεταξύ χρονικό διάστημα η Αμάλφη ως υποτελής του νορμανδού βασιλιά Ρογήρου Β΄ της Σικελίας (1130-1154) βρέθηκε εμπόλεμη με τις ανερχόμενες ναυτικές δυνάμεις Πίζα και Γένοβα, σύμμαχος του γερμανού αυτοκράτορα Λοθάριου Γ΄ von Supplinburg (1125-1138). Δύο απανωτές φορές, το 1135 και το 1137 κυριεύθηκε η Αμάλφη, τη δεύτερη φορά φαίνεται ότι καταστράφηκε τελείως και τα πλοία της πυρπολήθηκαν από τους Πιζάνους και τους Γενοβέζους μέσα στο λιμάνι και, από την καταστροφή αυτή, η άλλοτε κυρίαρχη πόλη της Τυρρηνικής θάλασσας, δεν μπόρεσε να ανορθωθεί ποτέ πια ως ναυτική δύναμη. Ένα σώμα Αμαλφιτανών πολέμησε γενναία στην κατάληψη του Αγίου Ιωάννη της Άκρας (αρχαίας Πτολεμαΐδας) κατά την Τρίτη Σταυ-

62. HOFMEISTER, «Amalfi», σελ. 125.

63. LEWIS, *Naval Power*, σελ. 233. CITARELLA, «The Relations of Amalfi», σελ. 311, σημ. 91.

64. ANNA ΚΟΜΝΗΝΗ, ΣΤ΄, 5, 10, σελ. 178-179.

65. HEYD, *Commerce*, I, σελ. 262, σημ. 2.

66. ΧΩΝΙΑΤΗΣ, έκδ. J. L. VAN DIETEN [Corpus Fontium Historiae Byzantinae 11], Βερολίνο - Νέα Υόρκη 1975, σελ. 552.

ροφορία⁶⁷, ενώ λείψανα της παροικίας τους στην Κωνσταντινούπολη πρέπει να επέζησαν ως το τέλος περίπου της λατινικής κατοχής. Κάποια πλοία από την Αμάλφη φέρονται να λεηλατούνται από τους Βενετούς σε ελληνικά νερά το 1320/1321⁶⁸. Κατά μια παράδοση σύμπτωση, το 1844 βρέθηκε στη Βιέννη ο λεγόμενος Αμαλφιτανός πίνακας (*Tavola Amalfitana*), μια χειρόγραφη συλλογή ναυτικών νόμων που συντάχθηκε, όπως φαίνεται το 1131, δηλαδή ελάχιστα χρόνια πριν από την τελική καταστροφή της πόλης και από το οποίο σώζονται 64 παράγραφοι γραμμένες στη λατινική και την ιταλική γλώσσα που μιλιόταν τότε. Βασισμένο στη νομοθεσία των Πανδεκτών (*Digesta*) και στον λεγόμενο *Νόμο Ροδίων Ναυτικό*, ο Αμαλφιτανός πίνακας που αποτέλεσε τη βασική και μόνη έγκυρη ναυτική νομοθεσία στη Μεσόγειο ως τα τέλη του δέκατου έκτου αιώνα, όπως φαίνεται, εκδόθηκε για πρώτη φορά στη Νεάπολη, μόλις ένα χρόνο μετά την ανακάλυψή του, το 1845.

Έτσι, οι προσφορές της Αμάλφης στον ευρωπαϊκό πολιτισμό καλύπτονται και από την αχλύ του θρύλου. Στην Αμάλφη κατασκευάστηκαν και λειτούργησαν για πρώτη φορά οι ναυτικές πυξίδες με ανεμολόγια στις αρχές του δέκατου τέταρτου αιώνα (1302), από μια θρυλική μορφή, τον Flavio Gioia. Το ανεμολόγιο ανήκει σε έναν άλλο Φλάβιο, το Flavio Biondo. Τότε θεσπίστηκε ο Βορράς να σημειώνεται με το άνθος του κρίνου, έμβλημα του γαλλικού βασιλικού οίκου που κατείχε τότε τη Νεάπολη (Κάρολος Β΄ και Δ΄ 1294-1328) και ολόκληρη την Καμπανία. Δεν χρειάζεται να επιμείνει κανείς στην προσφορά της πυξίδας στη βελτίωση τη ζωής της ανθρωπότητας. Λίγοι όμως ξέρουν την προέλευσή της, όπως λέει το μεταγενέστερο γνωμικό: *prima dedit nautis usum magnetis Amalphis*.

Το 1345, μια τρομερή καταιγίδα χτύπησε την πόλη. Τότε καταστράφηκαν τελείως οι μεγάλοι λιμενοβραχίονες του παλιού λιμανιού της, που υπολογίζεται ότι ήταν τριπλάσιο από το σημερινό. Η Αμάλφη έμεινε ζωντανή στις μνήμες από τους μακρόβιους και σεβαστούς ναυτικούς νόμους της, μετά την ανακάλυψη των οποίων, το δέκατο ένατο αιώνα, ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο η ιδέα για τη συμβολή της στην εμπορική, πολεμική και, γενικά, την οικονομική και πολιτιστική ιστορία της Ιταλίας και της Ευρώπης. Η Αμάλφη βρήκε τη θέση της στο κέντρο της ιταλικής ναυτικής σημαίας μαζί με τις άλλες, τις μεταγενέστερες

67. HEYD, *Commerce*, I, σελ. 314.

68. HEYD, *ό.π.*, I, σελ. 475.

ναυτικές δημοκρατίες, την Πίζα, τη Γένοβα και τη Βενετία, και το κέντρο αυτό της ναυτικής σημαίας της Ιταλίας αποτελεί και τον επισείοντα που κυματίζει στην πλώρη όλων των ιταλικών πολεμικών πλοίων. Ο Αμαλιφιτάνος Φλάβιος Τζόγια που θεωρείται εφευρέτης της πυξίδας τιμήθηκε με ένα άγαλμα στην πατρίδα του το 1902 και δόθηκε το όνομά του σε ένα εκπαιδευτικό σκάφος για τους μαθητές της Ιταλικής Ναυτικής Ακαδημίας στο Λιβόρνο. Ο πολύς Carlo Manfroni, στο έργο του *Storia della marina italiana dalle invasioni barbariche all trattato di Ninfeo*, Λιβόρνο 1899, τόνισε τη βαρύτητα της προσφοράς της Αμάλφης ως ναυτικής δύναμης της Χριστιανοσύνης κατά το Μεσαίωνα και το ίδιο πράττουν, έστω και επεισοδιακά εξαιτίας των λίγων πληροφοριών που διαθέτουμε, και όλοι οι μετέπειτα ιστορικοί του Μεσαίωνα. Το ιταλικό ναυτικό δίνει τα ονόματα των πάλαι ποτέ ανταγωνιστριών ναυτικών δυνάμεων Πίζας και Αμάλφης σε δύο συνήθως δίδυμα (όμοια σε εμφάνιση και βασικά χαρακτηριστικά) γρήγορα καταδρομικά, όπως αυτά που, μαζί με το επίσης αδελφό πλοίο «San Giorgio», ναυπηγούνταν το 1908/1909 στα Cantieri Navali Ansaldo του Λιβόρνο. Θεωρώντας ότι δυο καταδρομικά αυτής της κλάσης ήταν αρκετά για το στόλο της, η ιταλική κυβέρνηση πούλησε το τότε ναυπηγούμενο κομφό καταδρομικό «Amalfi» στην ελληνική κυβέρνηση, και μετονόμασε το τρίτο πλοίο «San Giorgio» σε «Amalfi» για να έχει τα ονόματα Πίζας και Αμάλφης σε δίδυμα πλοία. Το αρχικό θωρακισμένο ταχύ καταδρομικό «Amalfi» που πουλήθηκε το 1909 στην Ελλάδα υπάρχει ακόμα και σήμερα. Είναι το «Γεώργιος Αβέρωφ» που ναυλοχεί στο Φάληρο, ως μουσείο της ελληνικής ναυτικής ιστορίας, αλλά και δείγμα της πάντα αριστοτεχνικής ιταλικής ναυπηγικής. Η ναυτική Αμάλφη υπήρξε η πρώτη ναυτική δύναμη της Ιταλίας που συνδέθηκε με τη Βυζαντινή αυτοκρατορία και το ναυπηγημένο στην Ιταλία πολεμικό «Αμάλφη» συνδέθηκε άρρηχτα με τη ναυτική ιστορία του Νεοελληνικού κράτους.